

binde det hele sammen« og perspektivere fremstillingen.

Nu der det hele desværre blevet for lokalt, forholdene til Ålborg før og nu analyseres ikke, kirken og det religiøse liv sættes ikke ind i en sammenhæng, men bygninger og trossamfund beskrives hver for sig, et efter et og bygning for bygning. Der er således masser af kendsgerning og realoplysninger at hente i bogen, men desværre uden analyse af linier.

Som bogen foreligger, er den dog et stykke interessant lokalhistorie med gode og velvalgte illustrationer for beboerne i Nørresundby, men den mangler desværre det perspektiv og udblik, der skal gøre den interessant syd for Limfjorden.

Henrik Fode

I anledning af anmeldelsen i HISTORIE, XV, 4, 713 er modtaget:

Det er gerne med en vis forventning og spænding, man ser frem til fagfællers anmeldelser af ens bøger. Henrik Fodes og Ib Gejls anmeldelse af vores bog Århus bys historie i Historie XV, 4 kendte vi dog på forhånd. Anmeldelsen er nemlig i tone og holdning meget lig den afvisning af bogen, som kom fra det kommunale Byhistorisk Udvalg i Århus.

Det havde vel været rimeligt, om Byhistorisk Udvalg havde overladt anmeldelsen af vores bog til andre, som ikke på forhånd havde givet deres mening til kende, og hvis prestige ikke krævede, at bogen blev negativt omtalt i Historie. Det kunne måske oven i købet have interesseret Udvalget at se, hvordan bogen ville blive bedømt, og var den så dårlig, som Udvalget har ment, ville det jo nok også komme frem i en anmeldelse fra en udenforstående. En anmeldelse fra anden side ville antagelig også have været af interesse for tids-

skriftets læsere. Men nej, her skulle ikke løbes nogen risiko, tidsskriftets redaktion overdrog bogen til Henrik Fode og Ib Gejl, medlemmer af Byhistorisk Udvalg, dets redaktionsudvalg og blandt Udvalgets flittigst benyttede forfattere.

Byhistorisk Udvalg i Århus, der ledes fra Erhvervsarkivet, er et af landets største historiske forlag med en monopolagtig stilling på markedet for århusiansk lokalhistorie. Takket være et dygtigt opbygget salgsapparat, lave administrationsomkostninger, velskrevne bøger om sikre populære emner og en stor lokalhistorisk interesse i Århus når Udvalgets publikationer særdeles store oplagstal. Byhistorisk Udvalg udbetaler usædvanlig store honorarer til redaktører og forfattere, det har betydelig indflydelse i Århus, og for os var mødet med det som at løbe mod en mur.

Man kan undre sig over, skriver Henrik Fode og Ib Gejl i fællesdelen af deres anmeldelse, at »forfatterne har afslået at deltage i et mindre, gensidigt orienterende møde med Udvalget og i stedet har foretrukket at spille hornmusik, trompetskrald og reklametromme«. Men sagen forholder sig anderledes.

Da det var 80 år siden, der sidst var udkommet en kortere fremstilling af Århus bys historie, syntes vi, det kunne have interesse for Byhistorisk Udvalg at udgive vores bog. Vi henvendte os derfor til Udvalget og bad om råd med henblik på fremstilling og procedure omkring udgivelsen. Vi fik det råd, at proceduren var den, at man indleverede sit manuskript til Udvalgets bedømmelse. Det gjorde vi så. Da Byhistorisk Udvalg (og dermed de to anmeldere) efter et halvt års betænkningstid skriftligt meddelte os, at det ikke ville udgive vores bog, skete det i kortfattede og bryske vendinger. Vi fik en tydelig fornemmelse af, at lokalhistorie ikke var

noget, vi skulle blande os i, og at vi ikke var velkomne med vores interesse for Århus bys historie.

Vi var kede af brevets tone, vi indså også, at muligheden for at få publiceret vores bog uden om Byhistorisk Udvalg ikke var stor. Intet københavnsk forlag ville være interesseret i århusiansk byhistorie, intet af de få og små forlag i Århus ville turde vove sig ind på Byhistorisk Udvalgs område. Vi skrev derfor til Udvalget, at vi meget gerne ville have et møde med Udvalget, og at vi var meget villige til at lytte til Udvalgets bemærkninger.

Ib Gejl skriver om et af afsnittene i vores bog: Enten ved forfatteren ikke, hvordan det forholder sig – og så er han ikke kvalificeret til at skrive fremstillingen, eller også ved han det, men skjuler det, og så er det endnu værre. Vi føler os overbevist om, at d'hr. Gejl og Fode ikke er blevet holdt i uvidenhed om, at vi både skriftligt og mundtligt gentagne gange bad om et møde med Udvalget, og at vi først meldte fra, da Udvalget som betingelse for at et møde kunne komme i stand opstillede følgende krav: 1) Den mest kritiserede af forfatterne måtte overhovedet ikke deltage, og 2) Af de øvrige måtte højst 2 møde op. Vi fandt det formålsløst at diskutere de mest kritiserede afsnit uden tilstedeværelsen af disse afsnits forfattere, og vi brød os ikke meget om dette åbenlyse forsøg på at splitte solidariteten mellem os. Sådan forholder det sig, vi gjorde, hvad vi kunne, for at få et møde med Byhistorisk Udvalgs ledelse på Erhvervsarkivet. Enten ved Fode og Gejl det ikke, og det er galt, eller de ved det, og det er værre.

Det er ubehageligt nok, at vi er nødt til at redegøre for disse ting, som vi nu, da bogen er udkommet, helst så gemt og glemt, men det er dem, der ligger bag Gejls og Fodes forsøg på i deres anmeldelse at få det til at se ud, som

om størsteparten af vores bog er dårlig og uvederhæftig historieskrivning. Der er dog heller ikke tvivl om, at anmelderne og vi i bund og grund har forskellige holdninger og tilgangsvinkler til lokalhistorien. Det kunne have været af større interesse i en anmeldelse at få det diskuteret, men anmelderne har som udgangspunkt, at deres ejendomsret til den århusianske lokalhistorie bør være uanfægtelig, og at deres egen tilgang til den er den eneste relevante og korrekte, så korrekt og uforanderlig som arkivmeteren.

I stedet for åbent at forholde sig til forskellene i tilgangsvinklerne, begrænser anmelderne sig i første halvdel af anmeldelsen til dels at påvise »fejl« i forhold til deres historiesyn, dels at korrekte misforståelser fra småtingsafdelingen i vores tekst, hvor anmeldernes hovedlinje er at forstørre småfejl. Vi skal gerne indrømme, at vores bog som andet menneskeværk ikke er uden fejl. Vi har desuden ikke kunnet trække på den fond af viden om århusiansk lokalhistorie, som er akkumuleret i Byhistorisk Udvalg. Vi havde nok foretrukket at de to anmeldere havde hjulpet os forud i deres egenskab af medlemmer af Udvalget, end at de bagefter som anmeldere forsøger at hænge os ud. Alligevel er der ikke meget hold i de fleste af deres påstande.

Ved den i øvrigt positive omtale af Helge Paludans afsnit skriver Henrik Fode, at et kapitel om kvindementaltet »virker mildest talt påklistret«. Hvori det påklistrede består, nedlader Fode sig ikke til at forklare. Sådan er det bare. Forklaringen må ligge i, at Fode ikke selv kan anerkende kvindementaltet som et historisk begreb. Hans opfattelse synes at være, at kvindementaltet aldrig har været synderligt udbredt i Århus, og da slet ikke i middelalderen.

Den skolemesteragtige hang til fejlfinding driver ved omtalen af John T.

Lauridsens afsnit om tiden 1540-1850 Fode helt ud i det absurde. F.eks. nævner Lauridsen, at der i slutningen af perioden udviklede sig en række købmands-aristokratiske familier, blandt dem nævner Lauridsen familien Schmalfeld. Men Schmalfeld, påviser Fode triumferende, kom først til byen i 1846. Hvis nu Lauridsen ikke havde nævnt Schmalfeld, ville Fode lige så skolemesteragtigt have påpeget, at her var en grov fejl, eftersom jo Schmalfeld kom til byen i 1846.

Om Jens Engbergs og John Christensens afsnit mente Byhistorisk Udvalg (og dermed de to anmeldere), at de er fejl disponerede ved, at så meget som ca. 25 procent af fremstillingen handler om arbejderklassen, dvs. om arbejderklassens fremvækst, dens vilkår, arbejdet, forholdene på arbejdspladserne, arbejdstiden, lønnen, kosten, arbejderkvartererne i byen, desuden om det politiske med fagforeningerne, Socialdemokratiet og dets presse og øvrige oplysningsvirksomhed. Det havde her været spændende at se diskuteret, om anmelderne virkelig mener, at ¼ af pladsen brugt på de ¼ af indbyggerne er for meget, om der ikke snarere kunne være tale om fejl disponering med kun ¼ af pladsen brugt til forklaringen af den mest gennemgribende forandring, der er sket i byens historie.

Men nej. Henrik Fode fortsætter sin stileretning med den røde (undskyld) blyant fremme. »Vi hører f.eks. intet om den hastigt fremvoksende klasse af tjenestemænd hos Statsbanerne og Postetaten eller om den nye gruppe af kontormedarbejdere og ekspedienter i forretningerne«, skriver Fode. Men skolemesteren har ikke selv læst ordentligt på sin lektie. Denne hastigt voksende nye klasse er beskrevet i afsnittet om middelklassen s. 197-200. Der omtales netop her funktionærerne ved etaterne, det underordnede bank-

personale, kontoristerne, kommunens funktionærer og teknikere osv. Der nævnes her, hvor mange der var i denne nye middelklasse omkring århundredskiftet, deres samlingssted i Handels- og Contoristforeningen beskrives. Enten har Fode ikke læst dette afsnit, og så er han ikke kvalificeret som anmelder, eller også er han læst det, men skjuler det, og så er det værre.

Selv i en populær fremstilling er det vel næppe rimeligt i 1870'erne at tale om Provinsbanken, når den nu i godt 100 år hed Aarhus Privatbank (s. 173)«, forsøger Fode at korrigere Engbergs afsnit. Faktisk står der i bogen, første gang banken omtales (s. 172), »den nuværende Provinsbank«, og på side 173, som Fode har fat i, står der faktisk sort på hvidt »Aarhus Privatbank, nu Provinsbanken.« Som Fode for en gangs skyld rigtigt skriver, der må kræves omhu og nøjagtighed i detaljen. I øvrigt har Fode ret i, at Frederiksbjerg blev indlemmet 1874 og ikke 1876. Det vil blive rettet i 3. oplag.

Også i Jens Christensens afsnit af bogen »hænges særlige befolkningsgrupper ud,« skriver Fode. »Det beskrives,« fortsætter han, »hvorledes store virksomheder blev dannet og sikrede sig en slags monopol for de enkelte brancher.« Er det forkert? Er det udhængning? Ikke efter vores mening, men vi må indrømme, at vi jo heller ikke har den indføling i det store erhvervslivs sjæleliv, som Fode har.

Jens Christensens anden store forseelse er, at han om byen under besættelsen skriver, at bystyret i dagene efter april 1940 fulgte statsmagten og underkastede sig samarbejdet med tyskerne. Ja, hvad skulle bystyret vel ellers have gjort? Og var det ikke også, hvad det som alle andre bystyret valgte at gøre? Ville Fode hellere have haft, at Christensen havde påstået noget ukorrekt? Det er sandt, at der i tiden efter 1945 i

den århusianske lokale litteratur om besættelsestiden opstod nogle voldsomme myter. Mener Fode faktisk, at vi endnu i 1985, mere end 40 år efter, stadigvæk ikke må bevæge os ud over disse von Buddinge-agtige bravader? Åbenbart.

Anmeldelsens anden halvdel skyldes Ib Gejl, der bruger pladsen til et forsøg på at nedgøre Lars Stigels sjette del af bogen, afsnittet om tiden 1950-84. For os som forfattere var der ikke tvivl om, at Stigel blev sat på den sværeste opgave. For det første har der ikke før været skrevet nogen samlet fremstilling af Århus bys nyeste historie, for det andet andet ville Stigel ikke kunne undgå at krænke den stærke århusianske lokalpatriotisme, hvis han forholdt sig til stoffet som historiker og ikke viste den tilbørlige veneration over for byens officielle institutioner, myndigheder og erhvervsliv.

F.eks. harcellerer Gejl over, at Stigel ikke skamroses Århus Teater og Byorkester, som det er kotyme, når Byhistorisk Udvalg beskæftiger sig med disse institutioner. Til gengæld har Gejl ikke andet end hån til overs for, at Stigel har beskæftiget sig med de nye kulturhistoriske fænomener, der tog form i perioden – de mere eller mindre selvorganiserede og alternative kulturfremstød, der voksede sig stærke. Nej, det er de gode, gamle borgerlige kulturinstitutioner, der har skrevet byens kulturhistorie.

»Galt er det også med skoleområdet«, skriver Gejl. Han vil vise, at Stigel har uret, når han hævder, at nedlæggelsen af to midtbyskoler i midten af 70'erne førte til overfyldte vandreklasser. »Denne uhyggelige kalamitet har heldigvis ingen forbindelse med virkeligheden«, siger Gejl og hiver en række gennemsnitstal for klassekvotienter ud af den kommunale årsberetning. At

disse gennemsnitstal ikke er egnede til at dokumentere virkeligheden i de enkelte skoleklasser, kan enhver overbevise sig om ved at se på tallene for de enkelte klasser. For det første blev der på de tilbageblevne skoler oprettet ekstraklasser, hvilket betød flere vandreklasser på grund af for få lokaler. For det andet kom en del klasser i elevtal langt over det gennemsnitlige tal, som er det eneste, som Gejl har fæstnet sig ved. Gejl er faldet i et dybt hul i den i gennemsnit kun få centimeter dybe sø.

Endelig skulle man måske nævne, at Gejl har revet en passus løs af dens sammenhæng, nemlig en argumentation for at serviceniveauet i midtbyen blev forringet, hvorfor familier med børn i den skolepligtige alder flyttede bort. Deraf kom de pæne stadigvæk gennemsnitlige klassekvotienter i midtbyskolerne i de følgende år. Statistik er en nyttig indretning, især brugt sammen med kildekritik.

Som var han blevet opstillet for centrumdemokraterne til Folketinget eller byrådet, kaster Gejl sig ud i et lyrisk-patetisk angreb på Stigels fremstilling af de nye parcelhuskvarterer omkring Århus: »Det nævnes ikke, at for næsten alle parcelhusbeboere betød denne boform inkl. skattefradrag en langt større boligudgift i en ret uoverskuelig årrække. Og havde forfatteren tittet ind bag den foragtede liguster, ville han have opdaget jævne folks glæde over et lille stykke grønt til børnene og en utrolig hjælpsomhed og sammenhold, når det kneb med børnepasning, eller der var sygdom. Hertil kom weekendens renden-sammen til fællesspisning med børn og husdyr ...«.

Sådan er vi bare i Århus! Den første påstand om boligudgiften er vel – alt andet lige – dokumenteret til Gejls ugunst i en række undersøgelser, bl.a. i Lavindkomstkommissionens notat nr.

10. Den anden påstand om den idylliske parcelhustilstand må vi bøje os for. Oplever Gejl det sådan i sit hjemlige Højbjerg, kan vi kun ønske ham og navnlig hans naboer tillykke, samt konstatere, at Gejl har introduceret en ny metode til den historiske sociologi, nemlig den at »tutte over ligusteren.«

Henrik Fode bebrejdede i sin halvdel af anmeldelsen John T. Lauridsen, at han »forholder sig moralsk og politisk til sit stof.« Ib Gejls halvdel af anmeldelsen er et varmt, helhjertet og utilsløret forsvar for det etablerede, borgerligt-socialdemokratiske Århus' ufejlbarlighed og for dets borgerlige og småborgerlige værdinormer. En fremstilling, der punktvis også forholder sig kritisk til sider af den nærmeste fortid, kan Gejl ikke tolerere, for læserne kunne forledes til at tro, at hvis ikke alt var godt i den umiddelbare fortid, så er alt måske heller ikke idel jubel i nutiden.

Derfor må ethvert negativt ladet udtryk vendt mod det etablerede, mod myndighederne, mod byrådets politiske flertal, mod erhvervslivet osv. af anmelderen drejes til at være i modstrid med den århusianske virkelighed.

Kom til Århus, min far, her ånder alt fred og idyl. Ingen udnytter og udbytter andre, alle trives, byrådet tager altid de rigtige beslutninger, og de små næringsdrivende jubler af glæde over at måtte dreje nøglen om, når de ikke kan klare sig i konkurrencen med det kommunalt støttede Bilka.

Vi har holdt en del foredrag rundt om i Århus om byens historie. Her har vi bemærket, at folk gennemgående er glade for bøgerne fra Byhistorisk Udvalg. Mange gamle mennesker har med stolthed fortalt os, at de ejede hver og en af dem. Også vi finder, at Byhistorisk Udvalg udfylder en mission, selv om Udvalget ganske vist ikke i sin nu 30-årige eksistenstid har formået at

skrive en samlet fremstilling af byens historie.

Nogle af Udvalgets bøger indeholder efter vores opfattelse værdifuldt materiale for videre historisk forskning, punktvis også udmærkede analyser. En enkelt af Udvalgets bøger, nemlig Hans Rishøjs Århus i krisetider, er et forbillede på en bog om krisevirkningerne i et lokalsamfund.

Bøgerne ændrer dog næppe synderligt ved nogens bevidsthed. Titler som Barn i Århus, Ung i Århus, Hus og hjem i Århus, Butik i Århus, Trafik i Århus er alle sammen meget hyggelige og underholdende, men jo ikke udpræget problematiserende eller engagerende. Vaneforestillinger bekræftes, og hertil kommer, at historien fremstilles, som bestod den af emner, der ikke indbyrdes kommer hinanden ved. I Byhistorisk Udvalgs bøger har man udviklet det til en særlig sportsgren at springe over, hvor gærdet er lavest.

Da vores bog udkom, blev den ledsaget ud i verden af et brev fra rigsarkivar Vagn Dybdahl, medlem af Byhistorisk Udvalg. Brevet var stilet til os, men blev rundsendt til Byhistorisk Udvalgs medlemmer, så de kunne få at vide, hvad de skulle mene om vores bog og om hele sagen. Dybdahl fremhævede bl.a., hvad da også troligt går igen i Fodes og Gejls anmeldelse, at grundlaget for en fremstilling af Århus bys historie er til stede, det ligger nemlig i Byhistorisk Udvalgs publikationer, »som i høj grad også beskæftiger sig med livets skyggesider.«

Det har Dybdahl ret i, for så vidt som det er rigtigt, at Byhistorisk Udvalgs bøger ikke er bange for at indrømme, at det i det gamle Århus ofte ikke stod for godt til f.eks. med fattigvæsnet eller børn under værgerådet. Udvalgets bøger bruger efter vores mening »skyggesiderne« i gamle dage for det første som underholdning og for det andet på

den måde, at byens nutid, som bøgerne forholder sig underdanigt til, ved sammenligning skal tage sig endnu lysere ud. Takket være de mørkere og nu gudskelov fortidige sider bringes læserne til at indse, at folk i Århus i dag ikke har grund til at klage over noget som helst. På en formynderisk måde tales der i Udvalgets bøger nedad til »jævne folk i Århus«, et udtryk som også Gejl bruger i sin del af anmeldelsen, og som Byhistorisk Udvalgs ledelse anvendte, da den meddelte os, at den af hensyn til sine »jævne læsere« måtte afvise vores bog.

Vi begik nok en fejl ved overhovedet i første omgang at henvende os til Byhistorisk Udvalg. Vi erkendte ikke, hvor store interesser, der her var på spil, eller hvor stærke kræfter, der ville blive mobiliseret imod os. Vi troede naivt, at et kommunalt Byhistorisk Udvalg med tæt forbindelse til magten og med et hidtidigt monopol på bøger om den lokale historie ville føle en særlig forpligtelse til at vise stor åbenhed over for en udefra kommende og noget anderledes historieskrivning. Det modsatte viste sig at være tilfældet.

Vi forlanger ikke at være fritaget for kritik, men vi synes nok, at vi af tidskriftet *Historie* kunne have forventet en kritik, der var kvalificeret og mere saglig end det forsøg på at standse vores bog, som vi allerede havde været udsat for fra Byhistorisk Udvalgs side.

Vi er udmærket klar over, at Byhistorisk Udvalgs ledelse ikke er rykket i felten mod os med så stor kraft for at beskytte egne interesser på et givtigt marked, men at meget mere er på spil. Byhistorisk Udvalgs ledelse føler utvivlsomt en stor grad af forpligtelse over for den lokale historie. Udvalgets ledelse ved, at virksomheden står og falder med den velvilje, som kommer fra byens ledende kredse på rådhuset, i de toneangivende foreninger, på Aar-

hus Stiftstidendes redaktion og på de store partiers lokalkontorer. Med vores bog blev vi en trussel for den fortsatte velvilje over for lokalhistorien. Arkivadgang kunne blive nægtet, tilskud kunne svinde ind, velvillige anmeldelser kunne i stedet blive kritiske. Det ville Udvalgets ledelse ikke risikere, derfor ville det ikke udgive vores bog, derfor er det så magtpåliggende for Udvalget at distancere sig fra den.

Sådan er det antagelig ikke bare i Århus, og midt i al begejstringen for den megen lokalhistorie burde historieforskningen måske standse op for at overveje de særlige vilkår, som betinger den lokalhistoriske forskningsfrihed.

For lokalhistorien gælder i endnu højere grad end for rigshistorien, at den kan vække modsigelse. Lokalhistorien er tættere på de magthavere, den skal vurdere, end rigshistorien er det, lokalhistorien kan i mindre grad end rigshistorien finde støtte- og publikationsmuligheder og læsere, hvis den er kontroversiel. Vi var så heldige, at en rådmann i opposition til byrådsflertallet ville støtte os, og at et lokalt »alternativt« forslag turde gå imod Byhistorisk Udvalgs monopol. Men hvordan var det gået i en mindre by? Hof-historieskrivning var ikke kun noget, der hørte enevælden til. Den kan, som det demonstreres af Byhistorisk Udvalg i Århus og af dets to anmeldere i *Historie*, trives omkring et konservativt-socialdemokratisk byråd.

*Helge Paludan, John T. Lauridsen,
Jens Engberg, Jens Christensen, Lars
Stigel*

Sonja Iskov, Ulla Boje Rasmussen og
Jens Engberg: *Der var altid rift om
os. Grevinde Danner og hendes tjene-
stepiger.* (Forlaget Rhodos,
1984).